

Davor Kozmus

**Jeremy Rifkin: Stoletje biotehnologije. Kako bo trgovina z geni spremenila svet. Ljubljana: Založba Krtina, zbirka Krt, 2001
331 strani (ISBN 961-6174-33-9), 4.320 SIT**

Revolucionarni znanstveni dosežki in izumi na področju biotehnologije spreminjajo človekove svoboščine, človekovo enakost pred drugimi, spreminjajo vsakdanje življenje nasploh. Ti isti znanstveni dosežki so tudi vzrok preobrazbe sveta, ki iz stoletja, v katerem je vladala fizika in kemija, prehaja v stoletje biotehnologije. Nova operativna matrica izolacije in rekombinacije genov (str. 24) rastlin, živali in človeka, se je ustvarila kot mešanica družbenih in ekonomskih moči. Velikanski porast kapacitet znanja s področja biotehnologije se je ustvaril s financiranjem in podporo multinacionalnih korporacij, kot so Novartis, DuPont, Pfizer, Rohm, Eli Lilly in Dow Chemical. Bistvo ekonomskega in družbenega konglomerata leži v tem, da se je z njim oblikovalo tudi novo gledanje na celotno planetarno življenje. Spremenila se je osnovna enota preučevanja, ki je bila nekoč živi organizem, danes pa je to postal gen. Z drugimi besedami, z razvojem biotehnologije je prišlo do odmika, kjer preučevani predmet ni več živo bitje – človek – oseba, ampak je bistvo v manipuliranju z informacijami o njegovih kromosomih. Inženirstvo življenja, zamišljeno kot sredstvo za izboljšanje obetov človeštva, je za njegove najbolj goreče zagovornike brez dvoma najvišji izraz etičnega vedenja. Po drugi strani pa nove tehnologije biotehnologije, natančneje, genskega inženiringa sprožajo eno izmed najbolj mučnih političnih vprašanj. Komu bo v tej dobi zaupana avtoriteta, da bo odločal, kateri gen je dober, in ga bo zato treba dodati genskemu skladu, in kateri je slab in ga bo zato treba izločiti? Ali je za tovrstno avtoriteto pristojna vlada? Ali morda korporacije? Ali pa naj to vprašanje prepustimo univerzitetnim znanstvenikom? Zdi se, da smo danes razpeti med nagonom nezaupanjem do institucij, ki hitro utrjujejo svojo oblast nad novimi genskimi tehnologijami, in željo po povečanju naših lastnih osebnih izbir in opcij na biološkem trgu (str. 209). “Celico za celico, tkivo za tkivom, organ za organom, bomo prostovoljno predali svojo osebnost trgu” (str. 210). Potemtakem je kupčija že sklenjena? Politiki, znanstveniki in vodilni v multinacionalkah hvalijo vrline nove tehnologije s takšnim navdušenjem, da njihovemu zanosu podlegajo celo skeptiki. Pa vendar smo se lahko v zgodovini naučili, da vsaka nova tehnologija prinaša s seboj tako prednosti kot slabosti. Bolj ko tehnologija učinkovito izkorišča naravo, višja je cena, ki jo moramo plačevati v obliki uničenih ekosistemov. Izkušnja z jedrsko revolucijo to dejstvo potrjuje dovolj govorno.

“Med visoko razvitimi državami Severa in revnimi državami v razvoju Juga je izbruhnil spopad za lastništvo nad genskim bogastvom planeta” (str. 55). Biološko bogate države (ponavadi so to države iz tropskih področij južne hemisfere) trdijo, da se poskušajo multinacionalne korporacije in države razvitega Severa polastiti biološkega skupnega bogastva, ki ga večinoma najdemo v biološko bogatih tropskih območjih južne poloble. Biološko bogate države trdijo, da biološka raznovrstnost spada v domeno nacionalnega nasledstva, ki se ga ne more privatizirati, monopolizirati ali patentirati kot svojevrstno bio-inovacijo. Kljub temu razvite države uporabljajo pravne instrumente OECD-ja, kot je na primer TRIPS (*Trade related Intellectual Property Rights*). Rožnati zimzelen, ki so ga odkrili v tropskem deževnem gozdu na Madagaskarju, je šolski primer potencialnih dobičkov, ki jih lahko prinese prilaščanje skupnega genskega bogastva. Ta redka vrsta rastline ima posebno gensko lastnost, ki bi jo lahko uporabili v farmacevtskem sredstvu za zdravljenje določenih vrst raka. Eli Lilly, farmacevtsko podjetje, ki je zdravilo razvil, si z njim ustvarja velike dobičke, medtem ko revni ljudje in pridelovalci ostajajo še naprej revni. Okoliščine so za njih postale še slabše in absurdnejše, saj morajo sedaj ti isti kmetje plačevati, da lahko uporabljajo to rastlino v zdravstvene namene. Razprava o nasprotju med znanstveno vednostjo Severa in tradicionalno vednostjo domačinov z Juga se je še posebej razvnela ob prerekanju

okoli poskusa podjetja W. R. Grace, da bi patentiralo določene postopke uporabe indijske melije, drevesa, ki raste v Indiji. Indijski znanstveniki so skupaj z nevladnimi institucijami sprožili oster spor pri patentnem uradu in dokazovali, da so indijski raziskovalci in indijska podjetja semena melije obdelovali z enakimi postopki, kot je to počelo podjetje W. R. Grace. Opisana primera sta kot slika zgodovine kolonializma, zgodovine nenehnega prilaščanja in izkoriščanja bioloških bogastev v kolonijah. Slednji historični fenomeni se danes zopet ponavljajo. Ograjujejo se zadnji skriti kottički sveta v državah biološke raznovrstnosti, gradijo se genske shrambe za ohranitev redkih vrst rastlin, katere genske lastnosti bi lahko v prihodnosti postale tržno zanimive, in oblikujejo se mednarodna zakonodaja s področja intelektualne lastnine, ki nima posluha za staroselsko in drugo domače znanje raziskovalcev iz držav Juga. Kot je dejal Vendana Shiva (indijski nasprotnik sporazuma TRIPS): “[...] izključuje se kakršnokoli znanje, zamisli in izume, ki bi nastali v intelektualni skupni lasti – v vaseh med kmeti in v gozdovih med pripadniki plemen” (str. 72). Pravni okvirji tako dovoljujejo in spodbujajo multinacionalke, da še naprej delujejo po načelu *biopiratsva* in *biokolonializma*.

“Tehnologije genetičnega inženiringa so že po naravi evgenična orodja” (str. 145). Z besedami Theodorja Roosevelta bi naj ne dovolili dednega nadaljevanja državljanov napačnega tipa. Takšne stavke bi lahko izreklo nešteto političnih funkcionarjev nacistične Nemčije v 30. letih. Od začetka 20. stoletja do velike depresije je velik del ameriške intelektualne elite prav v evgeniki videl čudežno zdravilo za vse gospodarske krivice in socialne težave. Prijela se je v času, ko so reformatorji obupavali nad svojo nesposobnostjo za učinkovito spopadanje z vse večjimi problemi revščine, kriminala in nezadovoljstva v družbi, in prihodom velikega vala priseljencev. Zgornji razred je v evgeniki tako videl filozofsko načelo, saj so z njim lahko opravičili svoje zahteve po oblasti. Evgenično gibanje je v ZDA v tem času postalo izjemno močno, za njim je stala tako intelektualna kot tudi politična elita. Sporočilo pa je bilo vedno enako: “[...] odrešitev Amerike je odvisna od njene sposobnosti za izločanje biološko manjvrednih tipov in sposobnosti za vzrejo kakovostnih moških in žensk” (str. 147). Pripisovanje genetičnih anomalij vsem ne-nordijskim skupnostim, etničnim manjšinam je pomenilo za slednje le še večjo stigmatizacijo. Definicija pojmov kot sta defekten in nenormalen je zelo kontroverzna, in če določene kategorije ljudi etiketiramo s temi oznakami, je samo še vprašanje časa, da se vzpostavijo rasna hierarhija in razbohoti netoleranca do človeške raznovrstnosti. Ali niso torej temnopolti Američani in drugi ne-beli priseljenci resnične žrtve evgenične civilizacije in njene diskriminacije (str. 195)?

Iz genskega inženirstva izvira tudi *evgenična sociologija*, ki v sebi nosi potencial ustvarjanja legitimizacijskega okvira za delitev sveta na Sever in Jug, ki je naraven in v naprej določen z geni. Delitev sveta tako ne bazira na *vzgoji*, ampak na *naravi*. Predstavljajmo si družbo, ki se trdno oklepa koncepta narave, ki se ne sklada z načinom, kako strukturira svojo vsakodnevno dejavnost. Jasno je, da mora biti koncept narave združljiv z načinom, kako se ljudje vedejo v danem kulturnem okolju. Vsaka civilizacija pa opravičuje svoje vedenje tako, da trdi, da je naravni red na njeni strani. Proces legitimizacije je vsakič enak. Družba organizira sebe in svoje okolje. Vzpostavijo se hierarhije. Določijo se odnosi. Podelijo se naloge in na koncu nagrade. Toda kako naj člani družbe vedo, ali je način, kako so ustvarili družbo, pravilen? To je ključno politično vprašanje, s katerim se srečuje vsaka družba. Odgovor je podoben čarovniškemu triku. Ker na pogled družbe na to, za kaj naj bi šlo v svetu, zelo vpliva način, kako družba vsak dan organizira svoj lastni svet, je seveda *naravno*, da kultura ugotovi, da mora biti gospodarna, politična in družbena resničnost, ki jo občuti in doživlja, dejanska resničnost. Zato ni presenetljivo, če ljudje ugotovijo, da se njihovo vedenje v resnici sklada z redom v naravi in da je za njih obstoječi družbeni red primeren (str. 239). Ali bi lahko obstajala kaka boljša legitimizacija za katerokoli vladajoče telo?

Vprašanje, ki si ga lahko postavimo ob prebiranju Rifkinove knjige, je: “Ali ni morda Rifkin v svoji knjigi Stoletje biotehnologije nasprotoval znanosti kot taki in vpeljal novih tehnologij nasploh?” Branje Rifkinovega dela lahko na trenutke budi tudi paranoična sklepanja o svetu *zle znanosti* in *zle tehnologije*. *Stoletje biotehnologije* je tako razkritje zmot in nepravilnosti najbolj

čudovitih napovedi zagovornikov absolutnega in neomejenega bioinženiringa. Iz tega razloga bo biotehnoška revolucija od vsakega izmed nas zahtevala, da pretrese svoje najtrdnjše vrednote, in nas prisilila, da si bomo postavili najosnovnejše vprašanje - o namenu in smislu bivanja.

Aleš Verdir

Alfred Gell: Antropologija časa. Kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob. Ljubljana: Študentska založba, zbirka Koda, 2001 343 strani (ISBN 961-6356-50-X), 6.400 SIT

Alfred Gell (1945-1997), britanski socialni antropolog, (posthumno imenovani) profesor na London School of Economics (LSE), z zgornjim delom v pomembni stvari vrača socialno antropologijo v njeno duhovno izhodišče na začetku prejšnjega stoletja. Do konca zadolžen temeljem metodološkega izročila antropološkega raziskovanja in epistemoloških zastavkov Bronislawa Malinowskega, slavnega predhodnika na LSE, Gell svoje profesionalno početje razume kot intelektualno dejavnost transdisciplinarnega, neredukcionističnega tipa, ki se ne zapira v dvorišča udobnega lastnega prav, ampak s skoraj neponovljivo kombinacijo radovednosti, brezpredsodkovnosti in mentalne kondicije poznavalsko vključuje v svoja konceptualiziranja logike, sheme in koncepte s povsem – glede na tradicijo sposojan – nepredvidljivih domen zahodne misli. Na podoben način tudi začetek stoletja, z Boasom in predvsem Maussom, spoznavnega interesa antropologije ni razumel z nič manj ambiciozno in *totalno* mislijo: “Med miselnimi pristopi ni zaprtih meja, so le zaprti duhovi, ki jih ne želijo prestopiti” (str. 294).

Čeprav je torej rdeča nit dela namenjena človekovemu času, njegovi *logični* in, sekundarno, *fenomenološki analizi*, vmesne postaje niso le to, torej odslužena lestev na poti do teze, ampak v precej primerih samostojna kritična *antropološka* razumevanja tako divergentnih področij kot so sociologija in modalna logika, lingvistika, psihologija in geografija, fenomenologija in ekonomija, zgodovina in transcendentalna filozofija. Takšna širina zamaha seveda naplavi množico mest, ki po eni strani zgoščajo tekst o *človeku in času*, in s tema povezana področja jezika (govorice), kognicije, verovanja, prepričanja in vednosti, politične moči in konsenza, prostorske in ekonomske orientacije, transcendentalnega in imanentnega, delovanja in pomenjanja itd. (če bolj *pertinentne* teme družbenih odnosov, vlog, osebnosti in kulture ne omenjam), po drugi strani pa s tem tvegano odkriva več gole kože v antropološkem projektu, kot bi se marsikateremu antropologu morda zdelo nujno.

Da ne bo pomote: kljub postavitvi tako široke fronte je avtorjev zastavek epistemološko in teoretsko koherenten in nekompromisarski. Truda v tej smeri ni mogoče spregledati. Če se po eni strani samorazume kot apologija eklektičnosti in odprtosti, je po drugi strani delo redke sodoben primer nepopustljivosti in potrpežljivosti.

Enotno besedilo gradijo trije sklopi. V prvem sklopu (*Razlike pri kogniciji časa glede na različne družbe in kulture*) Gell prikaže nekatere miselne okvire, ki po njegovem *neustrezno* razlagajo logiko časovnosti kot socialne kategorije. – Že na začetku, s samim vstopom (ne pričanja na primer s socialnimi evolucionisti, kot bi kdo pričakoval) v materijo časa neposredno preko Durkheimove relativistične teze o *družbenem izvoru časa* napove svoj antirelativističen trajektorij. Teze se loti na njeni metafizični šibkosti prevajanja univerzalistične kantovske transcendentalnosti (ali čiste pojmovnosti razumevanja) v družbeno producirano kvaliteto. Enačenje (kantovskega) uma s kolektivnimi predstavami času odvzema absolutnost in nerelacijskost, ter ga spreminja v funkcijo družbenega uma, seveda relacijsko glede na načine pojavljanja. Čas je mogoče razumeti le preko periodizacij, ki so družbeno pogojene. – V naslednjih poglavjih Gell pokaže, kako so